॥ बालकृष्ण ग्रंथमाला   ग्रंथांक ७

॥ ॐ ॥

॥ श्री सद्‌गुरवे परमात्मने नमः ॥

श्री यजुर्वेदीय

संध्यादि नित्यकर्म.

प्रयोजकः—पूज्यपाद श्री बालकृष्ण शर्मा.

संस्थापक तथा संचालकः—

" श्री बाल ब्रह्मचर्याश्रम " डाकोर.

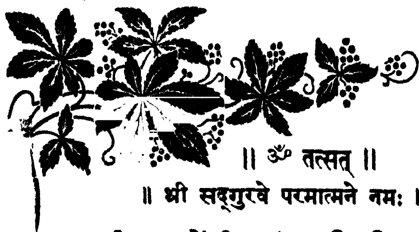
१ ॐ ११

शुद्धिपत्रकः—

पृष्टांक	पंक्त्यांक	अशुद्ध	शुद्ध
४	९	द्विगावो	द्विगावो
८	१४	स्नाणुत्वमाप्नोति	स्थाणुत्वमाप्नोति
१९	६	भूर्भु स्वः	भूर्भुवः स्वः
२०	५	दर्नीकुश्च	दर्नीकुश्च
२१	३	અ પ્રમાણે	આ પ્રમાણે
२७	१७	કઠે	કંઠે
२८	२	अतिच्छंदः	अतिच्छंदा
२८	६	विच्छंदवायभ्यां	विच्छंदावायुभ्यां
२८	१६	स्यातवहवीर्ज्जंजं	स्यातव्बह्वीर्ज्जंजं
२५	५	बतमुपैति	व्रतमुपैति
३१	१४	देवास्तृप्यताम्	देवास्तृप्यन्ताम्
३२	४	सुपर्णास्तृप्मन्ताम्	सुपर्णास्तृप्यन्ताम्
३२	१०	सनकस्तृप्प्यतु	सनकस्तृप्यतु
३२	१८	आर्यमातृप्यताम्	अर्यमातृप्यताम्
૩૩	७	પિત	પિતા
३७	१	तस्मै	तस्यै
૩૭	१९	આગળી	આપવી

श्री बालकृष्ण ग्रंथमाला ग्रंथांक ७

॥ ॐ तत्सत् ॥

॥ श्री सद्गुरवे परमात्मने नमः ॥

॥ श्री यजुर्वेदीय संध्यादि नित्यकर्म ॥

प्रयोजकः—पूज्यपाद श्री बालकृष्ण शर्मा.

संस्थापक तथा संचालक:—

'श्री बालब्रह्मचर्याश्रम' डाकोर.

प्रकाशकः—श्री भक्तमंडळ तरफथी

रमणनाथ दिनानाथ शास्त्री,

—: व्यवस्थापक :—

श्री बालकृष्ण ग्रंथमाला—डाकोर.

संवत् १९८२ द्वितियावृत्ति प्रत २०००.

—: अधिकारी जनोने मळवानुं ठेकाणुं :—

'श्री बालब्रह्मचर्याश्रम'—स्टेशनरोड, डाकोर.

॥ ॐ तत्सत् ॥

यं शैवाः समुपासते शिवइति, ब्रह्मेति वेदांतिनो ।
बौद्धाः बुद्ध इति प्रमाणपटवः कर्तेति नैयायिकाः ॥
अर्हन्नित्यथ जैनशासनरताः कर्मेति मिमांसकाः ।
सोऽयं नो विदधातु वांछितफलं त्रैलोक्यनाथो हरिः ॥१॥

ભાવાર્થ:—

" જેને શૈવજનો પુજે શિવ કહી વેદાન્તમાં બ્રહ્મ જે,
બૌદ્ધો: બુદ્ધ કહે, પુજે જીનજનો, અર્હંત તેને કહે;
માને જૈમિનિસૂત્રને અનુસરી, મીમાંસકો કર્મને
કર્તા-સત્ય પ્રમાણુશાસ્ત્રથી કહે નૈયાયિકો જેહને;
(શાંડિલ્યાદિ મહર્ષિઓ કહિ ગયા, જે સૃષ્ટિથી ભિન્ન છે,
સ્વામિ—સેવક ભાવ રાખી વિભુને શ્રદ્ધા થકી જે પુજે;
એવા દેવ અચિંત્ય સત્ય સઘળે સત્તા થકી વ્યાપ્ત જે,)
પૂરો તે મનવાંછિતાર્થ સઘળા, ત્રૈલોક્યના નાથ જે."

ઉમરેઠ ભટવાડી પોળને નાકે આવેલા સરસ્વતી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં રતીલાલ બાલકૃષ્ણ ત્રિવેદીએ છાપ્યું અને શાસ્ત્રી - રમણનાથ દીનાનાથે ડાકોરમાંથી બહાર પાડયું.

॥ ॐ तत्सत् ॥

श्री भाविक भक्तमंडळ माटे योजना

આપણા પૂજ્ય મહાત્માશ્રીના પવિત્ર હસ્તથી લખાવવામાં આવતી આપણી 'ગ્રંથમાળા' ના નિત્ય નિભાવ માટે રેલ્વેના એક બ્રાહ્મણોભ્યુદયચિંતક ભક્ત એ તો સતત આર્થિક મદદ આપવાનું ચાલુ કર્યું છે. તેથી આ ધર્મ માર્ગ પ્રવર્તક ગ્રંથ પુનઃ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. તે ભકત તથા ભકત મંડળને હાથે ધર્મ રક્ષણનાં આવાં અનેક પારમાર્થિક કાર્યો થાય તેવી શકિત માટે પ્રભુ તેઓને ઉચ્ચ મનોબલ, સન્મતિ, સંપત્તિ સાથે આરોગ્યપૂર્ણ. દિર્ઘજીવન આપો.

કેટલાક બંધુઓ ધર્મ પુસ્તકોની કિંમત પૂછાવે છે અને કેટલાક અપરિચિત સજ્જનો પુસ્તકને વિના મૂલ્યે લેવાનું અઘટિત સમજે છે. તેવાઓને પુસ્તક લેવાનો સંકોચ ન થાય તથા મહાત્માશ્રીના લેખોનો લાભ સર્વે સનાતની ધર્મચુસ્ત પ્રજાને વખતોવખત મળતો રહે; વળી તેઓશ્રીનો હેતુ "ધાર્મિક ગ્રંથો વેચાવા ન જોઇએ પણ વહેંચાવા જોઇએ" તે પણ સિદ્ધ થઇ શકે તે માટે અમોએ હાલમાં ગ્રંથમાળા ખાતુ સ્વતંત્ર કર્યું છે. તેથી હવે જે ભક્તોની ઇચ્છા ધર્મગ્રંથોને વિના મૂલ્યે લેવાની ન હોય તેઓ તથા ગ્રંથ-માળા ઉત્તેજક ઉત્સાહીઓ, ગ્રંથમાળા ખાતે યથેચ્છ ભેટ મોકલી આપશો તો તે ગ્રંથમાળા પ્રકાશન માટે સાભાર સ્વિકારવામાં આવશે અને તેનો ઉપયોગ અમારા તરફથી ગ્રંથમાળા છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાંજ થશે.

ગ્રંથમાળા નિમિત્તે ભેટ આપનાર ભક્તોને રીતસર પહોંચ આપવામાં આવશે.

લિ. શાસ્ત્રી રમણનાથ દિનાનાથ

વ્યવસ્થાપક:—

"શ્રી બાલકૃષ્ણ ગ્રંથમાળા" ડાકોર.

॥ ॐ तत्सत् ॥

॥ श्री सद्‌गुरवे परमात्मने नमः ॥

॥ आवश्यकीयं किञ्चित् ॥

૧ સંધ્યા માહાત્મ્ય.

अहोरात्रस्य या संधिः सूर्यनक्षत्रवर्जिता ।
सा तु संध्या समाख्याता मुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥

બે કાળની સંધિ તે **સંધ્યા** કહેવાય છે, એટલે કે દિવસ અને રાત્રિને જે સધિ થવાનો સમય હોય છે અને જેમાં સૂર્ય તથા નક્ષત્ર–તારાઓનું સ્પષ્ટ રીતે દર્શન થતું નથી, તે સમયને તત્વવેત્તા મહાત્મા મુનિઓએ સંધ્યાનો સમય કહ્યો છે.

આપણા પૂર્વજો–પ્રાચીન ઋષિ મુનિઓએ સંધ્યા વિષે એટલું બધું સુંદર બંધારણ બાંધી, અખિલ સૃષ્ટિમાં અનેરૂં અજવાળું પાડેલું છે કે તે વિષે હવે વિચારવાનું છે જ નહિ; પણ મધ્યકાળમાં વેદ વિરોધી ધર્મોનું પ્રાબલ્ય, સ્વધર્મ-શિક્ષકોની શિથિલતા, અને પરદેશી–પરધર્મિની સત્તાને આધીન રહેવાપણું ઇત્યાદિ અનેક પ્રતિકૂળ કારણોને લીધે વૈદિક કર્મો વિધિવત્ ન થતાં, તેમનો લોપ થયો છે, અને

આધુનિક કાળમાં દિનપરદિન તે વધતો જાય છે, તેથી દ્વિજનો પહેલો પાઠ **સંધ્યા** છે તે સમજાવવાની જરૂર પડે; એમાં આશ્ચર્ય નથી.

"अहरहः संध्यामुपासीत" દ્વિજે નિત્ય નિત્ય સંધ્યા કરવી, એમ શ્રી વેદભગવાનની આજ્ઞા છે. સ્મૃતિઓમાં પણ પૂજ્ય મહર્ષિઓએ દ્વિજોને સંધ્યાવંદન કરવાની બહુજ આવશ્યકતા બતાવી છે. એટલુંજ નહિ, પણ સર્વે સદ્ગ્રંથોમાં મનુષ્યજન્મની દુર્લભતા અને બ્રાહ્મણોની મહત્તા લખેલી છે. એ મહત્તા અને બ્રહ્મતેજ, સ્વધર્મ પાળી નિત્યકર્મો કરવાથી મળે છે. તેમાં પણ સર્વનું મૂળ સંધ્યા છે ને તેની યત્નપૂર્વક ઉપાસના કરવાની જરૂર છે. તે વિષે વચન છે કેઃ—

विप्रो वृक्षस्तस्य मूलं च संध्या
वेदः शाखा धर्मकर्माणि पत्रम् ।
तस्मान्मूलं यत्नतो रक्षणीयं
छिन्ने मूले नैव शाखा न पत्रम् ॥

ભાવાર્થ—દ્વિજ શરીર રૂપી વૃક્ષ છે, તેનું મૂળ સંધ્યા છે, વેદ શાખાઓ અને ધર્મકર્મ એ પાંદડા છે (કીર્તિરૂપી સુવાસિત ફૂલો ને સુખરૂપી સુંદર ફળ છે) માટે ઘણી મહેનતથી પણ સંધ્યારૂપી મૂળનું રક્ષણ કરવું, કારણ મૂળ નાશ પામે, તો શાખા, પત્રો, પુષ્પ, ફળો કંઇ થવાનું નથી.

વળી મહામુનિ અત્રિ લખે છે કેઃ—

संध्यामुपासते ये तु सततं शंसितव्रताः ।
विधूतपापास्ते यान्ति ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥

ભાવાર્થ—સારા આચરણવાળા દ્વિજો સંધ્યાનું સતત ઉપાસન કરે છે, તેમનાં પાપો ધોવાઇ જવાથી તેઓ સનાતન બ્રહ્મલોકને પામે છે. તે ઉપાસનાથી અજ્ઞાનથી થતાં પાપ નષ્ટ થાય છે, તે વિષે મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્કય લખે છે કેઃ—

निशायां वा दिवा वापि यदज्ञानकृतं भवेत् ।
त्रिकालसंध्याकरणात् तत्सर्वं हि प्रणश्यति ॥

ભાવાર્થ—રાત્રે કે દિવસે અજ્ઞાનથી પાપો થાય છે, તે બધાં ત્રિકાળ સંધ્યા કરવાથી નાશ પામે છે.

આવા ત્રિકાળ સંધ્યા કરનાર સૂર્ય સમાન બ્રાહ્મણના ચરણ કમલની રજથી તિર્થાદિક પણ પવિત્ર થાય છે, તે વિષે શ્રી ભગવતી ભાગવતમાં લખે છે કેઃ—

यावज्जीवनपर्यंतं त्रिसंध्यां यः करोति च ।
स च सूर्यसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥
तत्पादपद्मरजसा सद्यः पूता वसुंधरा ।
तिर्थानि च पवित्राणि तस्य संस्पर्शमात्रतः ॥

જે દ્વિજ જીવતા સુધી ત્રિકાલ સંધ્યા કરે છે, તે તપ તથા તેજ વડે સદા સૂર્ય સમાન છે. તેના ચરણ કમલની રજના સ્પર્શથી પૃથ્વી અને તીર્થો પણ પવિત્ર થાય છે. વળી એક વચન એવું પણ છે, કે યજ્ઞોપવિત યાને જનોઇ દેવાનો વિધિ કરવામાં આવે છે તેજ દિવસથી દ્વિજના પુત્ર પર ૨૯ ગોદાનનું ઋણ ચઢે છે; તેમાં નીચે જણાવેલા દેવો બબ્બે ગાયો માગે છે.

ब्रह्मा विष्णु महेशो रवियमवरुणाः
सोम इन्द्राग्नि पृथ्वी पितृ पत्नी द्विगावो

બબ્બે અને નૃપ 'शर' (પાંચ) ગાયો માગે છે. એ દેવું ચૂકાવતાં એક ગાયનું ફળ ત્રિકાલ સંધ્યા ત્રણસો ગાયત્રી જપ યુકત કર્યાથી પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે કે બ્રાહ્મણ પુત્રને હંમેશા ત્રિકાળ સંધ્યા ત્રણસો ગાયત્રી જપ પૂર્વક કરવાથી ત્રીસ ગૌદાનનું પુણ્ય ફળ મળે; તેમાંથી ઉપર પ્રમાણે ૨૯ ગૌદાન ચુકવતાં એકજ ગોદાનનું ફળ પોતાને માટે રહે છે. એટલે જેઓ સંધ્યા નથી કરતા, તેઓને માથે દેવોનું દરરોજનું ૨૯ ગાયોનું ઋણ ચઢે છે. તે ધ્યાનમાં રાખી સંધ્યા કરવાની જરૂર છે. સંધ્યા નહિં કરનાર અપવિત્ર અને કોઇપણ કર્મ માટે અપાત્ર છે તે બદલ દક્ષ પ્રજાપતિ લખે છે કેઃ—

संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु ।
यदन्यत्कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत् ॥

ભાવાર્થ—સંધ્યા નહીં કરનાર સદા અપવિત્ર છે તથા સર્વ કર્મો કરવાને અયોગ્ય છે; તેમ સંધ્યા વગર બીજું જે કર્મ કરે છે તેનું તેને ફળ પણ મળતું નથી. વળી સંધ્યા નહીં કરનાર માટે જૂદાં જૂદાં વચનો નીચે પ્રમાણે છે.

गायत्रीं न स्मरेद्यस्तु यो न संध्यामुपासते ।
अंतर्दुष्टो बहिःसाधुः स भवेद् ब्राह्मणो बकः ॥

गरुडपुराण.

ભાવાર્થ—જે દ્વિજ સંધ્યા કરતો નથી તથા ગાયત્રી જપ કરતો નથી, તે અંતરથી દુષ્ટ ને બહારથી સારાં આચરણવાળો બક થાય છે.

अन्यकर्मफलं नास्ति संध्याहीनेऽशुचित्वतः ।
जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतः श्वा जायते ध्रुवम् ॥

— धर्मसिंधु.

ભાવાર્થ—સંધ્યા નહિ કરનાર અપવિત્ર હોવાથી તેને બીજા સારા કર્મનું ફળ મળતું નથી. જીવતો શૂદ્ર જેવો છે, ને મુઆ પછી તે કુતરો થાય છે.

उपतिष्ठंति ये संध्यां ये न पूर्वां न पश्चिमां ।
व्रजन्ति ते दुरात्मानस्तामिस्रं नरकं नृप ॥

ભાવાર્થ—હે રાજા, જે સાંજ સવાર (વચમાં મધ્યાન્હ પણ સમજી લેવું) ની સંધ્યા કરતો નથી, તે દુરાત્મા તામિસ્ર નામના નરકમાં પડે છે.

योऽन्यत्र कुरुते यत्नं धर्मकार्यं द्विजोत्तमः ।
विहाय संध्याप्रणतिं स याति नरकायुतम् ॥--कूर्मपुराण

ભાવાર્થ—સંધ્યોપાસના છોડી જે બ્રાહ્મણોત્તમ બીજા ધર્મકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તે નરકમાં પડે છે.

एकाहं जपहीनस्तु संध्याहीनो दिनत्रयं ।
द्वादशाहमनग्निश्च शूद्र एव न संशयः ॥ —धर्मशास्त्र.

ભાવાર્થ—એક દિવસ જપ વગર, ત્રણ દિવસ સંધ્યા વગર ને બાર દિવસ અગ્નિ કાર્ય વગર બ્રાહ્મણ રહે, તો તે નિશ્ચય શૂદ્ર જ છે.

૨. ગાયત્રી જપ માહાત્મ્ય.

જેમ દ્વિજોને અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ માટે સંધ્યા વંદન કરવાની અતિ આવશ્યકતા છે, તેમ ગાયત્રી જપ કરવાની પણ આવશ્યકતા ઓછી નથી; તેનો મહિમા, ફળ વિગેરે માટે નીચે પ્રમાણે જૂદાં જૂદાં વચનો છે—

गायत्री वेदजननी गायत्री ब्राह्मणः प्रसूः ।
गातारं त्रायते यस्माद्गायत्री तेन गीयते ॥

ગાયત્રી વેદની માતા છે, બ્રાહ્મણની જનની છે. (બ્રહ્મતેજ ઉત્પન્ન કરનારી છે) તેનું ગાન એટલે જપ કરનારનું તે રક્ષણ કરે છે માટે ગાયત્રી કહેવાય છે.

गायत्र्येव परो विष्णुर्गायत्र्येव परः शिवः ।
गायत्र्येव परो ब्रह्मा गायत्र्येव त्रयी ततः ॥—काशीखंड.

ગાયત્રી એજ વિષ્ણું, એજ શિવ, ને એજ બ્રહ્મા એજ ત્રણે દેવતારૂપ તથા ત્રણે વેદરૂપ છે.

वेदाः सांगास्तु चत्वारोऽधीताः सर्वेऽथ वाङ्मयाः
गायत्रीं यो न जानाति वृथा तस्य परिश्रमः ॥
----याज्ञवल्क्य

શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરૂકત, છંદ ને જ્યોતિષ છ અંગો સહિત ચારે વેદ પાઠ કરનાર પણ જો ગાયત્રી (ના મહિમાને) જાણતો નથી એટલે કે તેની ઉપાસના કરતો નથી, તો તેનો શ્રમ મિથ્યા છે, અર્થાત્ તેને ઉકત ફળ મળતું નથી.

सर्वेषामेव वेदानां गुह्योपनिषदां तथा ।
सारभूता तु गायत्री निर्गता ब्रह्मणो मुखात् ॥
—छांदोग्यपरिशिष्ट

સર્વ વેદો તથા ઉપનિષદોના ગુહ્ય સારરૂપ ગાયત્રીજ છે, કારણ તે બ્રહ્મના મુખથી ઉત્પન્ન થઇ છે.

न तथा वेदजपतः पापं निर्दहति द्विजः ।
यथा सावित्रीजपतः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ —यम.

જેવી રીતે ગાયત્રીના જપથી સર્વ પાપોથી મુકત થવાય છે તે પ્રમાણે એકલો વેદ પઠન કરવાથી બ્રાહ્મણ પાપને બાળી શકતો નથી.

अन्यत्र कोटिजापेन यत्फलं प्राप्यते नरैः ।
अष्टोत्तरशतं जप्त्वा तदत्र समवाप्यते ॥

બીજા કરોડ જપ કરવાથી જે ફળ મળે છે, તે ગાયત્રી ૧૦૮ વખતજ જપવાથી મળે છે.

૩. પ્રાણાયામ માહાત્મ્ય

चले वाते चलं चित्तं निश्चले निश्चलं भवेत् ।
योगी स्नाणुत्वमाप्नोति ततो वायुं निरोधयेत् ॥

એટલે વાયુ ચલાયમાન થવાથી ચિત્ત ચલાયમાન થાય છે, અને તે સ્થિર થવાથી ચિત્ત સ્થિર થાય છે. તેજ પ્રમાણે ચિત્તના ચલનથી વાયુનું ચલન સમજવું. તે માટે ચિત્તનો સંપૂર્ણ નિરોધ કરી વાયુ સ્થિર કરવાથી યોગી દીર્ઘ આયુષ્ય ભોગવી ઐશ્વર્યને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પ્રાણવાયુ જ્યાં સુધી સામ્યાવસ્થામાં છે ત્યાં સુધી જીવન છે. એના વિયોગથી

મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય છે. તેટલા માટે પ્રાણાયામ કરવાની જરૂર છે અને તે સંધ્યામાંજ શીખવામાં આવે છે માટે **સંધ્યા** એ આયુષ્યપ્રાપ્તિ તથા તેના યોગદ્વારા બ્રહ્મપ્રાપ્તિને પહોંચાડવાનું સબળ સાધન છે. પ્રાણાયામ ત્રણ પ્રકારના છે. એ વિષે એવું કહે છે કે:—

प्राणायामस्त्रिधा प्रोक्तो रेचपूरककुँभकः ।
सहितः केवलश्चेति कुंभको द्विविधो मतः ॥

એટલે શરીરમાં રહેલો જે શ્વાસરૂપ પ્રાણવાયુ તેને રોકવાનું નામ પ્રાણાયામ કહેવાય છે. એ પ્રાણાયામમાં પૂરક રેચક અને કુંભક એવા ત્રણ પ્રકાર છે. કુંભક પ્રાણાયામના સહિત અને કેવળ એવા બે ભેદો કેટલાક યોગીઓએ કહેલા છે. તેમાં સહિતના રેચક પૂરક અને કુંભકપૂરક એવા બે પ્રકાર ગણેલા છે. પણ એ રેચકથી ન્યારો નથી અને કુંભકપૂરકજ સહિત પ્રાણાયામ પૂરકથી ન્યારો નથી. એજ પ્રમાણે એથી ઉલટો પૂરકકુંભકને જાણી લેવો. એ પૂરક અને રેચક પ્રાણાયામ, ઉન્નતિ પામેલા જ્ઞાની વિદ્યાર્થીઓએ કેવી રીતે કરવા એ વિષે કેટલીક સૂચના અમારા **'संध्या महत्व'** એ વિષય ઉપર આપેલા વ્યાખ્યાનમાં છે, તે અલ્પ સમયમાં છપાઇને બહાર આવશે; એટલે જેમને તે બાબત સવિસ્તર જાણવાની ઇચ્છા હોય, તેમણે તે પુસ્તક અમારા આશ્રમમાંથી મંગાવી લેવું.

આ સૃષ્ટિબંધનમાં જ્યાં સુધી મનુષ્યને માની લીધેલા સુખદુ:ખનો સંપૂર્ણ અનુભવ થયો નથી, ત્યાં સુધી તે મનુષ્ય મોહ જાળમાં ફસી મિથ્યા હર્ષ શોકને પામે છે. પરંતુ જ્યારે તે પ્રત્યેક નિયમનો સંપૂર્ણ વિવેક પૂર્વક અનુભવ સંપાદન કરે છે, ત્યારે તેને સર્વે નિયમો કંટાળારૂપ નિઃસ્વાદ લાગતા નથી. આ સૃષ્ટિમાં આશારૂપી ડુંગરનો સાર ધુમાડાના બાચકા જેવો છે, માટે નિશ્ચય સમજવું જે, જ્યાં સુધી મનુષ્યને અજ્ઞાન છે ત્યાં સુધી તેને સૃષ્ટિનો મિથ્યા મોહ રહે છે. તે માટે સત્ય વિવેકી અને જ્ઞાનિ પુરૂષનું સત્ય પુરૂષાર્થ એજ છે કે પોતાનાં પ્રત્યેક કૃત્ય સ્વધર્મ રક્ષણાર્થે પ્રભુ પ્રીત્યર્થે કરવાં. નિર્માલ્ય થએલા પુરૂષોને ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ એ ચારેની સિદ્ધિ યથાર્થ રીતે સ્વપરાક્રમથી પ્રાપ્ત થઇ શકે એવા ઉપાય યોજવા. એ ચારે સિદ્ધિ સંપાદન કરવાનો મુખ્ય ઉપાય તો આપણા પ્રાચીન મહર્ષિઓની મુખ્ય સંજીવની બુટી સંધ્યાજ છે એ હવે સમજાવવાની જરૂર રહે તેમ નથી. માટે બંધુઓ ! આ માર્ગે વળો તેથી ઐહિક સુખ તથા આમુષ્મિક શ્રેય સંપાદન થતાં સ્વપરાક્રમ ખીલી નીકળશે ! तथास्तु ॥

બાલકૃષ્ણ શર્મા.

"શ્રી બાલબ્રહ્મચર્યાશ્રમ"–ડાકોર.

१२५५

॥ ॐ तत्सत् ॥

॥ श्री यजुर्वेदीय त्रिकालसंध्या ॥

॥ अथ प्रातः संध्या प्रारभ्यते ॥

વિધિ પૂર્વક સ્નાન કરીને, ધોયેલું સફેદ વસ્ત્ર અને વગર ફાટેલું વસ્ત્ર પહેરીને, પોતાના ડાબા ખભા ઉપર પવિત્ર ઉપવસ્ત્ર રાખીને, જ્યાં કોઈપણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ–કીડી મંકોડા વગેરે જંતુઓ ન હોય અગર દુર્ગંધ ન આવતી હોય એવા સ્થાનમાં દર્ભ, કામળી યા મૃગચર્માદિ કોઈપણ પવિત્ર આસન બિછાવી, પૂર્વાભિમુખે યા ઉત્તરદિશા તરફ બેસીને, મૌન ધરીને ત્રણ આચમન કરવાં; ને પરમાત્મામાં ધ્યાન રાખી પ્રાણાયામ કરીને, મન સહિત દશે ઇન્દ્રિયોની ચંચલતાને રોકી બ્રહ્મકર્મનો આરંભ કરવો:—

અથ ભસ્મધારણમ્ ॥ પોતાના ડાબા હાથની હથેલીમાં ભસ્મ મૂકીને તેપર જમણો હાથ સંપૂટની માફક રાખવો. પછી નીચેનો મંત્રોચ્ચાર કરવો:—

ॐ अग्निरिति भस्म । ॐ वायुरिति भस्म । ॐ जल-
मिति भस्म । ॐ स्थलमिति भस्म । ॐ व्योमेति भस्म ।
ॐ सर्वंह्वा इदं भस्म । मन एतानि चक्षूंषि भस्मानि ॥
આ મંત્રથી ભસ્મને મંત્રી તેમાં ॐ आपोज्योति-
रसोऽमृतं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरोम् ॥ એ મંત્ર વડે થોડું જલ
નાખી, બંને હાથની વચલી ત્રણ આંગળીઓ વડે તે ભસ્મને
ॐ त्र्यम्बकंयजामहे सुगन्धिम्पुंष्टिवर्द्धनम् । उर्व्वारुकमिव
वन्धनान्मृत्यो र्मुक्षीय मामृतात् ॥ આ મંત્રથી મસળવી અને
સૂર્યને પ્રદર્શિત કરવી તે પછી ॐ नमः शिवायेति ललाटे।
ॐ नमःशिवायेति हृदये । ॐ नमःशिवायेति नाभौ । ॐ नमः
शिवायेति कंठे। ॐ नमःशिवायेति दक्षिणबाहौ । ॐ नमः
शिवायेति वामबाहौ । ॐ नमःशिवायेति कूर्परयोः । ॐ नमः
शिवायेति मणिबंधयोः । ॐ नमःशिवायेति पृष्ठे । ॐ नमशि-
वायेति शिरसि ॥ આ મંત્રથી દરેક દર્શાવેલા સ્થાને ત્રિપુંડ્
(ત્રણ આડી રેખાઓ) કરવાનાં છે. આ પ્રમાણે કર્યા પછી
હાથ ધોઇ નાખી જમણા હાથમાં જળ લઇને ત્રણ આચ-
મન કરવાં. આચમન કર્યા પછી જમણા હાથની હથેળી
દરેક વખતે ધોવાની છે તે ચુકવું નહિં. પછી નીચેના મંત્ર
વડે શિખા બાંધવી. અથ શિખાબન્ધનમ્—

ॐमानस्तोके । तनये मानऽआयुषि मानो गोषु मानोऽअश्वेषु रीरिषः । मानो व्वीरान्नुद्रभामिनो व्वधीर्हविष्म्मन्तः सदमित्वाहवामहे॥ અથ રૂદ્રાક્ષધારણમ્॥ त्र्यंबकमित्यस्य वसिष्ठऋषिः त्र्यंबको रुद्रो देवता अनुष्टुप् छंदः रुद्राक्षधारणे विनियोगः ॥ ॐ त्र्यंबकं यजामहे । सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम् । उर्व्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ આ મંત્રથી રૂદ્રાક્ષમાલાનું અભિમંત્રણ કરી ધારણ કરવી. તે પછી ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थाङ्गतोऽपि वा । यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षंसबाह्याभ्यन्तरः शुचिः ॥ આ મંત્રથી પોતાના શિરપર જલના છાંટા નાખી, પવિત્ર બન્યાની ભાવના કરી, વિષ્ણુનું સ્મરણ કરી ભૂમિની, નીચેનામંત્રથી વિનિયોગ મૂકીને પ્રાર્થના કરવી. ॐ पृथ्वीति मंत्रस्य मेरुपृष्ठ ऋषिः कूर्मोदेवता सुतलं छंदः आसने विनियोगः ॥

" ॐ पृथ्वि त्वया धृता लोका देवित्वं विष्णुनाधृता ॥
त्वञ्च धारय मां देवि पवित्रम् कुरु चासनम् ॥ "
इति भुवं प्रार्थयेत् ।

અથ કર્માંગાચમનમ્ ॥ ॐ आमागन्यशसास‌ृ सृजवर्चसा । तं मा कुरु प्रियं प्रजानामधिपतिं पशूनामरिष्टंतनुनाम् ॥ આ મંત્રથી વા ॐ भूः स्वाहा । ॐ भुवः स्वाहा । ॐ स्वः स्वाहा ॥ એ મંત્રોથી ત્રણ આચમન કરીને નીચેના મંત્રથી ન્યાસ કરવાઃ—

અથ ન્યાસાઃ ॥ ॐ वाङ्मऽआस्येऽस्तु । ॐ नसोर्मे प्राणोऽस्तु । ॐ अक्ष्णोर्मे चक्षुरस्तु । ॐ कर्णयोर्मे श्रोत्रमस्तु । ॐ बाह्वोर्मे बलमस्तु । ॐ उर्वोर्मेऽओजोऽस्तु । ॐ अरिष्टानिमेऽङ्गानि तनूस्तन्वामे सह ॥ આમાં દર્શાવેલા સ્થાને જમણા હાથના આંગળાથી સ્પર્શ કરવો.

ॐ प्रणवस्य परब्रह्मऋषिः ॥ परमात्मा देवता ॥ दैवी गायत्री छंदः ॥ सप्तानां व्याहृतीनां प्रजापतिर्ऋषिः प्रजापतिर्देवता बृहतीच्छंदः तत्सवितुरित्यस्य विश्वामित्र ऋषिः सविता देवता गायत्री छंदः आपोज्योतिरित्यस्य प्रजापतिर्ऋषिः ब्रह्माऽग्निवायुसूर्यो देवता यजुश्छंदः प्राणायामे विनियोगः ॥ ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यं ॐ तत्सवितुर्वरेण्यंभर्गोदेवस्यधीमहि । धियोयोनःप्रचोदयात् ॐ आपोज्योतिरसोमृतं ब्रह्मभूर्भुवःस्व-

રોમ્ ।। એ પ્રમાણે ત્રણ * પ્રાણાયામ કરવાના છે. પછી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

---

* પ્રાણાયામનો વિધિ—આંખો બંધ રાખીને મૌન ધારણ કરવું. પછી ડાબા નસકોરાથી થોડો રેચક કરી, જમણા હાથની અનામિકા તથા ટચલી આંગળીથી. નાકનું ડાબુ છિદ્ર દબાવી જમણા છિદ્ર દ્વારા બહારના અમૃતમય વાયુનું યથા શકિત આકર્ષણ કરવું. તે સમયે ગુદાને સંકોચવી અને અંગુઠાવડે નાકનું છિદ્ર પણ રોકી દેવું. ડોકને નીચી નમાવી ઉપર દર્શાવેલા મંત્રનું મનમાં .ત્રણવાર સ્મરણ કરતા સુધી તે પૂરેલા પવનને રોકી રાખવો. પછી ડોકને ઉચી કરી નાભીને યથાશકિત બરડા ભણી ખેંચી, ડાબા છિદ્ર ઉપરથી અનામિકા તથા ટચલી આંગળી ઉપાડી લઇ તે વાટે અંતરના પવનને ધીરે ધીરે બહાર કાઢવો. આ એક પ્રાણાયામ થયો. આવા ત્રણ પ્રાણાયામ કરવાના છે. *

---

* ગુરૂની મદદથી પ્રણાયામનો વિધિ બરાબર જાણી લેવો.

પુરકઃ—શ્વાસને ઉચે ચઢાવવો તે.

કુંભકઃ—શ્વાસને સ્થિર કરવો તે.

રેચકઃ—શ્વાસને બહાર કાઢવો તે.

ડાકોર–શ્રી બાલ બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં મળતા

ધાર્મિક ગ્રંથો

વર્તમાન બ્રહ્મચર્યાભાસ પ્રકરણઃ—

'આશ્રમ' ના બ્રહ્મચારીઓએ ભજવેલો, આધુનિક લોક-રૂઢિને દર્શાવી સત્ય જ્ઞાન તરફ દોરતો એક રમુજી બોધપ્રદ સંવાદ છે. ફક્ત દોઢ આનાની પોષ્ટની ટીકીટો મોકલવાથી બહારગામના જીજ્ઞાસુ જનોને તે બુકપોષ્ટથી મોકલી આપવામાં આવે છે.

* શ્રી યજુર્વેદીય ત્રિકાલ સંધ્યા *

અમદાવાદ નિવાસી શેઠ મફતલાલ ચુનીલાલ શાહ, એમણે એ ધર્મગ્રંથને પોતાને ખર્ચે છપાવી બ્રહ્માર્પણ કર્યા હતો. હાલ આ પ્રતો થઇ રહી છે.

શ્રી શુકલ યજુર્વેદીય માધ્યન્દિનીવાજસનેયી શાખાધ્યાયિ બ્રહ્મચારીણાઃ

સાયંપ્રાતર્હોમવિધિઃ

આ, દ્વિજના સમાવર્તન સંસ્કાર થયા વગરના બ્રહ્મચારીઓને ખાસ અગત્યનો હોવાથી, (આ હોમ વિધિ) લખી તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે તેને વાડાસીનોર. શ્રી વિ સ્મા. પાઠશાળાના અધ્યાપક શાસ્ત્રીજી પુરૂષોત્તમ શર્માએ પોતાના સ્વ. પિતાશ્રી પીતામ્બરના સ્મરણાર્થે છપાવી 'આશ્રમ' માં અર્પણ કર્યો છે, બહાર ગામના જીજ્ઞાસુઓને, અર્ધા આનાની પોસ્ટની ટીકીટો મોકલવાથી તે બુક પોસ્ટથી મોકલી આપવામાં આવે છે.

અથ સંકલ્પઃ। अत्राद्य महामाङ्गल्यफलप्रदमासोत्तमे.... मासे....पक्षे....तिथौ....वासरे....नक्षत्र योगकरणमंगलमुहूर्त्ते एवं पंचांगशुद्धावत्र दिने ममोपात्त दुरितक्षयद्वारा श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थं प्रातःसंध्योपासनमहं करिष्ये ॥ આ પછીના નીચેના મંત્ર વડે વિનિયોગ તથા માર્જન કરવું:—

आपोहिष्ठेति तिसृणां सिन्धुद्वीप ऋषिः आपो देवता गायत्री छंदः मार्जने विनियोगः ॥ ॐ आपोहिष्ठामयोभुवः (મસ્તકે) ॐ तानऽऊर्जेदधातन (ચરણયોઃ) ॐ महेरणाय चक्षसे (હૃદયે) ॐ यो वः शिवतमोरसः (હૃદયે) ॐ तस्य- भाजयते हनः(ચરણયોઃ) ॐ उशतीरिव मातरः (મસ્તકે) ॐ तस्माऽअरंङ्गमामवः (મૂર્ધ્નિ) ॐ यस्यक्षयायजिन्वथ (હૃદયે) ॐ आपो जनयथाचनः(ચરણયોઃ) ॥ ॥ ઇતિ મા- ર્જનમ્ ॥ હવે નીચે પ્રમાણે બોલી મંત્રાચમન કરવું.

અથાઽમ્બુપ્રાશનમ્ ॥ सूर्यश्च मेत्यस्य नारायणऋषिः सूर्यो- देवता अनुष्टुप् छन्दः अम्बुप्राशने विनियोगः ॥ ॐ सूर्यश्च मामन्युश्चमन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः । पापेभ्यो रक्षन्ताम् । यद्रात्र्यापापमकार्षम् । मनसा वाचा हस्ताभ्याम् । पद्भ्या-

मुदरेण शिश्ना रात्रिस्तदवलुम्पतु । यत्किञ्चिद् दुरितं मयि । इदमहं माममृतयोनौ सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ॥

॥ ઈત્યંબુ પ્રાશયેત્ ॥ આ અંબુપ્રાશન કર્યાં પછી બીજાં બે આચમન કરવાં ॥

અથાઘમર્ષણુમ્ ॥ द्रुपदादिवेत्यस्य कोकिल राजपुत्र ऋषिः आपो देवता अनुष्टुप् छंदः अघमर्षणे विनियोगः ॥

ॐ द्रुपदादिव मुमुचानः स्विन्नः स्नातो मलादिव । पूतं-पवित्रेणेवाज्यमापः शुन्धन्तु मैनसः ॥

પોતાના ડાબા હાથની હથેલીમાં જલ રાખી, ડાબા હાથના અંગૂઠાવડે નાકનું ડાબુ છિદ્ર દબાવી રાખી, જમણી હથેળીને નાકના જમણા છિદ્રની આગળ રાખી, ઉપરનો મંત્ર મનમાં બોલી, તે જલપર તે નાસિકાથી રેચક કરવો. પછી તે જલને વગર જોયે ડાબી બાજુએ શીઘ્ર ફેંકી દેવું; અને તે જલમાં નીકળેલા પાપ પુરૂષના સહસ્ર કટકા થઇ ગયા એવી ભાવના કરવી. આ અંતરમાંથી પાપને ખેંચી દૂર ફેંકી દેનારો મંત્ર કહેવાય છે. આ પ્રમાણે કર્યા પછી હાથ ધોઇ આચમન લેવું ત્યાર પછી સૂર્યના સામે ઉભા રહી ખોબામાં અથવા અર્ધ્યાઆમાં જલ લઇ તેમાં ગંધ પુષ્પ નાખી ત્રણ અર્ધ્ય નીચેના મંત્રથી આપવા. ગંધ પુષ્પ ન હોય તો તેની ભાવના કરવી. દિવસ ઉગી ગયા પછી સંધ્યા

કરવામાં આવે તો તેના પ્રાયશ્ચિતનો ચોથો અર્ધ્ય આપવો.

आचम्य प्राणानायम्य ॥ प्रणवस्य परब्रह्मऋषिः परमात्मा देवता दैवी गायत्रीच्छंदः तिसृणां महाव्याहृतीनां प्रजापतिर्ऋषिः प्रजापतिर्देवता बृहतीच्छंदः तत्सवितुरित्यस्य विश्वामित्र ऋषिः सविता देवता गायत्रीच्छंदः अर्घ्यप्रदाने विनियोगः । ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियोयो नः प्रचोदयात् ॥ श्री सूर्यायेदमर्घ्यं दत्तं न मम ॥ હરેક અર્ધ્યપ્રદાન કરતાં જમણા હાથની આંગળી તે જલને અડકાડી, પોતાની આંખોને તથા કાનોને તે વડે સ્પર્શ કરવો. પછીઃ—ॐ असावादित्योब्रह्म એ મંત્ર બોલી પોતાના આસનને પ્રદક્ષિણા કરીને, અથવા જમણા હાથમાં જલ લઇ બેઠાં બેઠાં પ્રદક્ષિણાની રીતે, તે હાથ ફેરવીને જલ છાંટવું, ત્યાર પછી નીચેના મંત્રથી આચમન પ્રાણાયામ કરીને બંને પગના ફણાપર ઉભા રહી બેઉ હાથ ઉંચા કરીને સૂર્યોપસ્થાન કરવું:—

आचम्यप्राणानायम्य ॥ अथसूर्योपस्थानम् ॥ उद्वयमुदुत्यमितिद्वयोः प्रस्कण्व ऋषिः सूर्योदेवताऽनुष्टुप्छंदः ॥ चित्रं देवानामित्यस्य कुत्सांगिरस ऋषिः सूर्योदेवता त्रिष्टुप्छंदः ॥ तच्चक्षुरित्यस्य दध्यङ्ङाथर्वण ऋषिः सूर्योदेवता उष्णिक् छंदः

सूर्योपस्थाने विनियोगः ॥

ॐ उद्वयं तमसस्परिस्वः पश्यन्तऽउत्तरम्। देवन्देवत्रा सूर्य्यमगन्मज्ज्योतिरुत्तमम् ॥ ॐ उदुत्यञ्जातवेदसन्देवं वहन्तिकेतवः। दृशेविश्वाय सूर्य्यम् ॥ ॐ चित्रन्देवानामुदगादनीकञ्चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्राद्यावा पृथिवीऽअन्तरिक्षꣳसूर्य्यऽआत्माजगतस्तस्थुषश्च ॥ ॐ तच्चक्षुर्देवहितम्पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् ॥ पश्येमशरदः शतञ्जीवेमशरदः शतꣳशृणुयामशरदः शतम्प्रब्रवामशरदः शतमदीनाःस्यामशरदः शतम्भूयश्च शरदः शतात् ॥ इत्युपस्थानम् ॥

આ ઉપસ્થાન કરી રહ્યા પછીથી નીચેના મંત્રો વડે ગાયત્રીનું આવાહન તથા ધ્યાન કરવું.

અથ ગાયત્ર્યાવાહનમ્ ॥ तेजोसीत्यस्य परमेष्ठी प्रजापतिर्ऋषिः आज्यं देवता यजुश्छंदः गायत्र्यावाहने विनियोगः ॥ ॐ तेजोसिशुक्रमस्य । मृतमसि धामनामासि प्रियन्देवानामनाधृष्टन्देवयजनमसि ॥ અથ ગાયત્રી ધ્યાનમ્ ॥ मुक्ताविद्रुमहेमनीलधवलच्छायैर्मुखैस्त्रीक्षणैर्युक्तामिंदुकलानिबद्धमुकुटां तत्त्वात्मवर्णात्मिकां ॥ गायत्रीं वरदाभयांकुशकशाशुभ्रं कपा-

लंगुणं शंखं चक्रमथारविंदयुगलं हस्तैर्वहंतीं भजे ॥ इति-ध्यात्वा ॥ આ પછી–प्रातः संध्यांगभूतं यथाशक्ति गायत्री-जपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ આ પ્રમાણે ગાયત્રી જપનો સંકલ્પ મૂકવો. તે પછી દશ, અઠ્ઠાવીસ, એકસો આઠ, એક સહસ ને આઠ અગર યથાશક્તિ ગાયત્રી મંત્રના જપ કરવા. જપ કરતી વખતે મૌન ધારણ કરવું ઉચિત છે. જપ પરિપૂર્ણ થતાં સંકલ્પ છોડી નીચેના મંત્રથી ગાયત્રીનું વિસર્જન કરવું:—

अनेन....सङ्ख्याकेन गायत्रीमंत्रजपाख्येनकर्मणा ब्रह्म-स्वरूपी भगवान् श्री परमेश्वरः प्रीयतांनमम ॥ उत्तमे शिखरे त्यस्य कश्यप ऋषि÷संध्या देवताऽनुष्टुप्छंदः प्रातः संध्या-विसर्जने विनियोगः ॥ ॐ उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वत-मूर्धनि । ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ देवी यथा सुखम् ॥ इति विसर्जयेत् ॥

આ પછી ગોત્રોચ્ચાર અભિવાદન નીચે પ્રમાણે કરવા.

અથ ગોત્રોચ્ચારણઽભિવાદનમ્॥ अमुक गोत्रोत्पन्नोहं अमुक प्रवरान्वितः शुक्लयजुर्वेदान्तर्गत माध्यन्दिनवाजसनेयशाखा-ध्यायी अमुक शर्माहं भोगुरोत्वामभिवादयामि । भो वैश्वानर त्वामभिवादयामि । भो सूर्याचंद्रमसौयुवामभिवादयामि ॥

भो पृथिविस्त्वामभिवादयामि भो मातापितरौ युवामभिवादयामि ॥ इत्यभिवादनम् ॥ પોતાનાં ગોત્ર પ્રવરાદિ બોલી રહ્યા પછી પોતાના જમણા કાનને ક્રમથી ડાબે અને જમણે હાથે સ્પર્શ કરી પોતાનાં ચક્ષુ તથા કાનપર હાથ અરકાડી તેમના સ્વરૂપની ભાવના કરવી. દેહાભિમાનની નિવૃત્તિ માટે ગુરૂ, દેવ તથા બ્રાહ્મણોને બંને હાથ જોડી, પોતાનો પૃથ્વીને સ્પર્શ થાય એવી રીતે નમસ્કાર કરવાનો છે. તે પછી બે આચમન કરવાં ॥

यस्यस्मृत्याचनामोत्त्यातपःसंध्याक्रियादिषु । न्यूनं संपूर्णतां यातिसद्योवंदेतमच्युतम् ॥ इतिनत्वा ॥ अनेन प्रातः संध्योपासनाख्येन कर्मणा श्री भगवान् ब्रह्मस्वरुपी परमेश्वरः प्रीयताम् नमम । ॐ तत्सद् ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ ॐ विष्णवे नमो । विष्णवे नमो । विष्णवे नमः ॥ अथ शिखामुक्तिः ॥ ब्रह्मपाश सहस्रेण रुद्रशूलशतेनच । विष्णुचक्रसहस्रेण शिखामुक्तिकरोम्यहम् ॥ એ પ્રમાણે શિખામૂક્તિ કરી પુનઃ શિખા બાંધવી ॥

॥ इति प्रातःसंध्या समाप्ता ॥

॥ अथ मध्याह्नसंध्या प्रारभ्यते ॥

પ્રાતઃ સંધ્યા કરતાં મધ્યાહ્ન સંધ્યામાં જે ફેર છે તે દર્શાવવામાં આવે છે. પ્રાતઃસંધ્યા કર્યા પછી ઘરની બહાર જવું પડ્યું હોય તો બને તો સ્નાન કરીને અને તેવી અનુકૂળતા ન હોય તો હાથ પગ ધોઈ, મુખ પ્રક્ષાલન કરીને મધ્યાહ્ન સંધ્યા કરવા બેસવું. સાયં સંધ્યા કરવા માટે પણ આ સૂચના ધ્યાનમાં રાખવાની છે. ભસ્મ ગંધ મિશ્રિત કરવી.

(પ્રાતઃ સસલિલં ભસ્મ મધ્યાહ્ને ગન્ધમિશ્રિતમ્ । સાયાહ્ને નિર્જલં ભસ્મ એવં ભસ્મ વિલેપયેત) સંકલ્પમાં—
रुद्रावाप्त्यै मध्याह्नसंध्योपासनमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥

અથામ્બુ પ્રાશનમ્ ॥ आपः पुनन्त्विति मंत्रस्य । नारायण ऋषिः । आपोदेवता गायत्रीछन्दः अम्बुप्राशने विनियोगः ॥ ॐ आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम् । पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम् ॥ यदुच्छिष्टमभोज्यञ्च यद्वा दुश्चरितं मम सर्वं पुनन्तु मामापोऽसताञ्च प्रतिग्रहᳪं स्वाहा ॥

ગાયત્રી મંત્રથી કે 'આકૃષ્ણેન' આ મંત્રથી એક અર્ઘ્યં આપવો. મધ્યાન્હકાલ વ્યતીત થયો હોય તેના પ્રાયશ્ચિતનો એક વધારે અર્ધ્ય આપવો.

अनेन यथासंख्याकगायत्रीजपपूर्वकमध्याह्नसंध्योपासना-ख्येन कर्मणा भगवान् श्री परमेश्वरः प्रीयतां न मम ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥

॥ इति मध्याह्नसंध्या समाप्ता ॥

॥अथ सायंसंध्या प्रारभ्यते ॥

સાયંસંધ્યા પશ્ચિમાભિમુખે બેસીને કરવી. પ્રાતઃકાળની સંધ્યા કરતાં સાયંકાળની સંધ્યામાં જે ફેર છે; તેજ નીચે દર્શાવવામાં આવે છે.

સંકલ્પમાં—सायंसंध्योपासनमहं करिष्ये ॥

અંબુપ્રાશનમ્—अग्निश्च मेत्यस्य नारायण ऋषिः । अग्निर्देवतानुष्टुप्छंदः अम्बुप्राशने विनियोगः ॥ ॐ अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः ॥ पापेभ्योरक्षन्तांयदह्ना पापमकार्षं मनसावाचाहस्ताभ्यां । पद्भ्यांमुदरेण शिश्नाऽह-स्तदवलुम्पतु । यत्किञ्चिद् दुरितंमयि । इदमहंमामृतयोनौ । सत्येज्योतिषिजुहोमि स्वाहा ॥ **અર્ઘ્યપ્રદાનમ્** ॥ श्री सर-

स्वती वरूणाभ्यांइदमर्घ्यंदत्तं नमम ॥ ॐ असावादित्यो ब्रह्म ॥ अनेन यथासंख्याकगायत्रीजपपूर्वकसायाह्नसंध्याख्येन कर्मणा भगवान् श्रीपरमेश्वरः प्रीयतां नमम ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥

इति सायंसंध्या समाप्ता ॥

॥ अथ सूतक संध्याविधिं प्रवक्ष्यामः ॥

સૂતકમાં સંધ્યા કરવાનો વિધિ-પ્રાણાયામ મંત્ર રહિત કરવા આચમન મંત્ર રહીત લેવું 'ॐ आपोहिष्ठा' ઇત્યાદિ મંત્રોથી મનમાં ભણીને માર્જન કરવું. ગાયત્રી મંત્ર સ્પષ્ટ બોલીને તે વડે શ્રી સૂર્યને અર્ઘ્યપ્રદાન કરવું. 'सूर्यश्च' એ મંત્રથી આચમન કરવું, ફક્ત દશ ગાયત્રીનો માનસ જપ કરવો.

॥ संध्योपासनकालः ॥

उत्तमा तारकोपेता मध्यमा लुप्ततारका ।
अधमा सूर्यसहिता प्रातःसंध्या त्रिधा मता ॥१॥

उत्तमा सूर्यसहिता मध्यमा लुप्तभास्करा ।
अधमा तारकोपेता सायं संध्या त्रिधा मता ॥२॥

॥ संध्योपासनफलम् ॥

संध्यामुपासते ये तु सततं संशितव्रताः ।
विधूतपापास्तेयान्ति ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥

॥ संध्योपासनाऽभावे दोषः ॥

संध्या येन न विज्ञाता संध्या येनानुपासिता ।
जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतः श्वा चाभिजायते ॥

॥ अथ ब्रह्मयज्ञ प्रयोगः ॥

મધ્યાહ્ન સંધ્યા કર્યાપછી નિત્ય બ્રહ્મયજ્ઞ કરવો.

आचम्य प्राणानायम्य कुशपवित्रे धृत्वा० ॐ पवित्रेस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्वं॒ प्रसवऽउत्पुना म्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिं॒॥ तस्यंते पवित्रपते पवित्र पूतस्य यत्कामः पुने तच्छकेयम् ॥ આ મંત્ર ભણીને બન્ને હાથની અનામિકા આંગળીએ દર્ભની પવિત્રી ધારણ કરવી.

संकल्पः ॥ अद्यपूर्वोच्चारित एवंगुणविशेषणविषिष्टायां शुभपुण्यतिथौ ममात्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त फलप्राप्त्यर्थं ॐ तत्सत् श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं यथाशक्ति ब्रह्मयज्ञेनाहं यक्ष्ये ॥ अथातो ब्रह्मयज्ञं व्याख्यास्यामः ॥ (द्वितीय संकल्पः) इषेत्वादिषु मंत्रेषु खंब्रह्मान्तेषु दशप्रणवसहितेषु याःक्रियास्तत्र विवस्वानृषिः प्रजापतिर्देवता गायत्र्यादीनि सर्वाणिछन्दाँसि सर्वाणियजूँषि प्रजापतिर्लिंगोक्तादेवता ब्रह्मयज्ञारंभे विनियोगः ॥ ब्रह्मयज्ञारंभेयथाविधिस्नात्वाच्छंदः पुरुषँशरीरं न्यसेत् ॥ બ્રહ્મયજ્ઞના આરંભમાં યથાવિધિ સ્નાન કરી સંકલ્પ (વિનિયોગ) કર્યાપછી નીચે પ્રમાણે ન્યાસ કરવા.

अथन्यासाः ॥ ॐ तिर्यग् बिलायचमसायऊर्ध्वबुध्नायच्छंदः पुरुषायनमः शिरसि = મસ્તકે ॐ गौतम भरद्वाजाभ्यांनमः नेत्रयोः = બન્ને આંખે ॐ विश्वामित्र जमदग्निभ्यांनमः श्रोत्रयोः = બન્ને કાને ॐ वसिष्ठकश्यपाभ्यांनमः नासिकयोः = નાકના બન્ને છિદ્રે ॐ अत्रयेनमः वाचि = મુખે ॐ गायत्र्यग्निभ्यांनमः शिरसिः = મસ્તકે ॐ उष्णिक्सवितृभ्यांनमः ग्रीवायां = કંઠે ॐ बृहतीबृहस्पतिभ्यांनमः अनूके = કંઠના પછલા ભાગે ॐ बृहद्रथंतराद्यावापृथिवीभ्यांनमः बाह्वोः = બન્ને બાહુએ ॐ त्रिष्टुबिंद्राग्निभ्यांनमः नाभौः =

નાભિ ॐ जगत्यादित्याभ्यांनमः श्रोण्योः = કમર નીચેના સ્થાને ॐ अतिच्छंदः प्रजापतिभ्यांनमः मेढ्रे = લિંગે ॐ यज्ञायज्ञिय वैश्वानराभ्यांनमः गुदे = ગુદા ॐ अनुष्टुब्विश्वेभ्योदेवेभ्योनमः ऊर्वोः = ઉરૂસ્થાને ॐ पंक्तिमरुद्भ्योः नमः जान्वोः = ઘુંટણ નીચેના ભાગે ॐ द्विपदाविष्णुभ्यांनमः पादयोः = બન્ને પગના તળીઆ ઉપરના ભાગે ॐ विच्छंदवायुभ्यांनमः नासापुटस्थ-प्राणेषु = નાકના બન્ને છિદ્રોએ ॐ न्यूनाक्षरछंदोभ्योनमः सर्वांगेषु = મસ્તકથી પાદ પર્યંત एवमेवाङ्गानियोजयित्वा वेद-मयः सम्पद्यते = આ પ્રમાણે અંગન્યાસ કરવાથી શરીર વેદ-મય થાય છે. ત્યારપછી ડાબા હાથની હથેળીમાં દર્ભ, જલ, યવ, અક્ષત, ચન્દન મુકી ઉપર જમણો હાથ સંપુટ પ્રમાણે મુકી નીચેના મંત્રો ભણવા.

ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं० ॥ ॐ इषेत्वोर्ज्जेत्वा व्वायवस्थदेवोवः सविता प्रार्प्पयतु श्रेष्ठतमायकर्मणऽआप्प्या यध्वमघ्न्याऽइन्द्राय भागम्प्रजावतीरनमीवाऽअयक्ष्मा मावस्तेनऽ ईशत माघशँ सोध्रुवाऽअस्मिन्गोपतौ स्यातवह्वीर्ज्जमानस्य-पशून्पाहि ॥ व्वसोः पवित्रम् ॥ हिरण्मयेन पात्रेण सत्यस्या-पिहितम्मुखम् ॥ योसावादित्येपुरुषः सोसावहम् ॥ ॐ खं-

ब्रह्म ॥ ॐव्रतमुपैष्यन्नंतरेणाहवनीयंच गार्हपत्यंच प्राङ्तिष्ठ-न्नपऽउपस्पृशति तद्यदपऽउपस्पृशत्यमेध्योवै पुरुषो यदनृतम्वदति तेन पूतिरन्तरतो मेध्यावाऽआपो मेध्यो भूत्वा व्रतमुपायानीति पवित्रं वाऽआपः पवित्र पूतो व्रतमुपायानीति तस्माद्वाऽअपऽ उपस्पृशति ॥ सोग्निमेवाभीक्षमाणो व्रतमुपैति ॥

ॐपूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदुच्यते ॥ पूर्णस्य पूर्ण-मादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥ ॐ खं ब्रह्म ॥ ॐअग्निमीळे पुरो-हितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारं रत्नधातमम् ॥ ॐअग्नऽ आयाहिवीतये गृणानो हव्यदातये । निहोता सत्सि बर्हिषि ॥ ॐशन्नोदेवी रभिष्टयऽआपो भवन्तुपीतये । शंयोरभिस्रवन्तुनः॥ चतुर्वेदानन्तरं अङ्गानि पठेत् ॥ अथानुवाकान् वक्ष्यामि । मंडलं दक्षिणमक्षीहृदयंचाधिष्ठितं । अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि । अथातोधिकारः फलयुक्तानि कर्माणि । अथातोगृह्यस्थाली पाकानांकर्म । वृद्धिरादैच । समाम्नायः समाम्नातः । मय-रसतजभनलगसंमितं । पंचसंवत्सरमयंयुगाध्यक्षं । गौःग्मा । अथातो धर्म जिज्ञासा । अथातो ब्रह्म जिज्ञासा । योगीश्वरं

याज्ञवल्क्यं । नारायणं नमस्कृत्य ॥ इति विद्यातपोयोनिरयो-
निर्विष्णु रीडितः । वाग्यज्ञेनार्चितोदेवः प्रीयतांमे जनार्दनः ॥

આ મંત્રો ભણી રહ્યા પછી ડાબા હાથમાં લીધેલા દર્ભ વીગેરેનો ઉત્તર દિશામાં ત્યાગ કરવો. તે પછી

अर्पणम् ॥ अनेन ब्रह्मयज्ञाख्येन कर्मणा श्रीभगवान् परमेश्वरः प्रीयतांनमम ॥ यस्यस्मृत्या चनामोक्त्या तपोयज्ञ क्रियादिषु । न्यूनंसंपूर्णतांयाति सद्योवंदेतमच्युतम् ॥ इति ब्रह्मयज्ञ प्रयोगः ॥

॥ अथ तर्पण प्रयोग ॥

બ્રહ્મયજ્ઞ કર્યા પછી નિત્ય તર્પણ કરવું.

आचम्य प्राणानायम्य कुशपवित्रे धृत्वा—ॐ पवित्रेस्थो०

પોતાના જમણા હાથની અનામિકા આંગળીએ દર્ભની પવિત્રી ધારણ કરવી.

संकल्पः ॥ अद्यपूर्वो० ॐ तत्सत्परमेश्वर प्रीत्यर्थं देवर्षि मनुष्य पितृतर्पणमहं करिष्ये ॥ પછીથી ત્રાંબાના કે આંકીના

પાત્રમાં જલ ભરવું. તેમાંશ્વેત ચંદન યવાક્ષત સુગંધીદાર પુષ્પો તથા તુલસી પત્રો નાખી તે પાત્રમાં આશરે દશ આંગળના માપના ત્રણ દર્ભ નાખવા અને શુદ્ધોદકથી તે પાત્ર પૂર્ણ કરવું પછીથી નીચેના મંત્રોથી દેવોનું આવાહન કરવું,

आवाहनम् ॥ ॐ विश्वेदेवासऽआगंतशृणुतामऽइमंहवम् एदम्बर्हिर्निषीदत ॥ २४ ॥ ॐविश्वेदेवाःशृणुतेमंहवम्मेयेऽअन्तरिक्षेयऽउपद्यविष्ठ ॥ येऽअग्निजिह्वाऽउतवायजत्राऽआसद्यास्मिन्बर्हिषिमादयध्वम् ॥ ५३ ॥ आगच्छन्तुमहाभागाविश्वेदेवामहाबलाः येतर्पणेऽत्रविहिताःसावधानाभवन्तुते ॥ तत्रादौदेवतर्पणम् દેવ તીર્થથી એકેક અંજલીથી દેવતર્પણ કરવું. દર્ભનો અગ્ર ભાગ આંગળાંના અગ્રભાગે આણી તેના ઉપર અંગુષ્ઠ દાબી દેવ તર્પણ કરવું.

ॐ ब्रह्मातृप्यताम् । ॐविष्णुस्तृप्यताम् । ॐरुद्रस्तृप्यताम् । ॐप्रजापतिस्तृप्यताम् । ॐदेवास्तृप्यताम् । ॐछन्दांसितृप्यन्ताम् । ॐवेदास्तृप्यन्ताम् । ॐऋषयस्तृप्यन्ताम् । ॐ पुराणाचार्यास्तृप्यन्ताम् । ॐ गन्धर्वास्तृप्यन्ताम् । ॐइतराचार्यास्तृप्यन्ताम् । ॐसंवत्सरःसावयवस्तृप्यताम् । ॐदेव्यस्तृप्यन्ताम् । ॐअप्सरसस्तृप्यन्ताम् । ॐदेवानुगास्तृप्यन्ताम् ।

ॐनागास्तृप्यन्ताम् । ॐसागरास्तृप्यन्ताम् । ॐपर्वतास्तृप्यन्ताम् । ॐसरितस्तृप्यन्ताम् । ॐमनुष्यास्तृप्यन्ताम् । ॐयक्षास्तृप्यन्ताम् । ॐरक्षांसितृप्यन्ताम् । ॐपिशाचास्तृप्यन्ताम् । ॐसुपर्णास्तृप्मन्ताम् । ॐभूतानितृप्यन्ताम् । ॐपशवस्तृप्यन्ताम् । ॐवनस्पतयस्तृप्यन्ताम् । ॐओषधयस्तृप्यन्ताम् । ॐभूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यताम् । अथमनुष्यदेवतर्पणम्—

હવે જનોઇને કંઠેકરી દર્ભનો અગ્રભાગ અનામિકા તથા કનિષ્ઠિકાના મુળમાં રાખી પૉષના વચલા ભાગમાંથી જલ તરભાણામાં મુકયા કરવું.

ॐसनकस्तृप्यतु २ । ॐसनन्दनस्तृप्यतु । २ । ॐसनातनस्तृप्यतु २ । ॐ कपिलस्तृप्यतु २ । ॐआसुरिस्तृप्यतु २ । ॐवोढुस्तृप्यतु २ । ॐपञ्चशिखस्तृप्यतु २ । अथपितृतर्पणम्

અપસવ્ય કરી હાથમાં રાખેલો દર્ભ દક્ષિણ તરફ મુળને અગ્રભાગ સરખા થાય તેવી રીતે બેવડો કરવો ને તેને જમણા હાથના અંગુઠા તથા તર્જનીથી પકડી અંગુઠાના અગ્રભાગથી, જલે પ્રત્યેક મંત્રે ત્રણ વખત નીચે ઉતારવું.

ॐकव्यवाडनलस्तृप्यताम् ३ । ॐसोमस्तृप्यताम् ३ । ॐयमस्तृप्यताम् ३ । ॐआर्यमातृप्यताम् ३ । ॐ अग्निष्वात्ता-

पितरस्तृप्यन्ताम् ३ । ॐसोमपाःपितरस्तृप्यन्ताम् ३ । ॐबर्हिषदःपितरस्तृप्यन्ताम् ३ । यमतर्पणम्—ॐयमायनमः ३ । ॐधर्मराजायनमः ३ । ॐमृत्यवेनमः ३ । ॐअन्तकायनमः ३ । ॐवैवस्वतायनमः ३ । ॐकालायनमः ३ । ॐसर्वभूतक्षयायनमः ३ । ॐऔदुम्बरायनमः ३ । ॐदध्नायनमः ३ । ॐनीलायनमः ३ । ॐपरमेष्ठिनेनमः ३ । ॐवृकोदरायनमः ३ । ॐचित्रायनमः ३ । ॐचित्रगुप्तायनमः ३ । પિત જીવતા હોય તેઓએ અહિં સુધી તર્પણ કરવાનું છે.

अथमनुष्यपितृतर्पणम् ॥ आवाहनम्—ॐउशन्तस्त्वानिधीमह्युशन्तःसमिधीमहि ॥ उशन्नुशतऽआवहपितॄन्हविषेऽअत्तवे ॥ ७० ॥ तिलान्गृहीत्वाअमुकगोत्रान्ममपितृपितामहप्रपितामहान्मातृपितामहीप्रपितामहीः अमुकगोत्रान्मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहान्मातामहीप्रमातामहीवृद्धप्रमातामहीःतथापत्न्याद्यासान्तान्समस्तपितॄन्तर्पणेआवाहयिष्ये ॥ अमुकगोत्रःअस्मत्पिता[१] अमुकशर्मा[२] वसुरूपस्तृप्यताम् । इदंजलंतस्मैस्वधानमः । इदंजलंतस्मैस्वधानमः । इदंजलंतस्मैस्वधानमः । अमुकगोत्रः अस्मत्पितामहः अमुकशर्मारुद्ररूपस्तृप्यताम् । इदं० ३ । अमुकगोत्रः अस्मत्प्रपितामहः अमुकशर्माआदित्यरूपस्तृप्यताम् । इदंजलं० ३ । अमुकगोत्राअस्मन्माता अमुकदावसुरूपातृप्य-

ताम् इदंजलंतस्यै० ३ । अमुकगोत्राअस्मत्पितामहीअमुकदारु-द्ररूपातृप्यताम् । इदं० ३ । अमुकगोत्राअस्मत्प्रपितामही अमुकदाआदित्यरूपातृप्यताम् । इदं० ३ । अमुकगोत्रा अस्मत्सापत्न[३]माताअमुकदावसुरूपातृप्यताम् । इदंजलंतस्यैस्वधानमः ॥ प्रसेचनम् ॥ નીચેના પ્રત્યેક મંત્રે પોષ ભરવી.

१ तातांम्बात्रितयंसपत्नजननीमातामहादित्रयंसस्त्रिस्त्रीतनयादितातजननीस्वभ्रातरःसस्त्रियः ॥ तातांम्बाऽत्मभगन्यपत्यधवयुक्जायापितासद्गुरुःशिष्याप्ताः-पितरोमहालयविधौतीर्थेतथातर्पणे ॥ २ अत्रक्षत्रियाणांवर्मवैश्यानांगुप्तेत्यूहःकार्यः ॥ ३ मातृमुख्यास्तुयास्तिस्रस्तासांत्रींस्त्रीञलाञलीन् । दद्यानमातृत्रयीभिन्नस्त्रीभ्यएकाञलिंतथा ॥ (પિતા, પિતામહ, પ્રપિતામહ, (પિતા જીવતા હોય તો 'पितुः पिता' ઇત્યાદિ બોલવું માતા જીવતી હોય તો 'मातुः माता' ઇત્યાદિ બોલવું) માતા પિતામહી. પ્રપિતામહી સાવકીમા, માતામહ પ્રમાતામહ. વૃદ્ધપ્રમાતામહ, માતામહી, પ્રમાતામહી, વૃદ્ધ-પ્રમાતામહી, પત્નિ, પુત્ર, કાકા, કાકી, મામા, મામી, ફોઇ, ફુવા, માસી, માસા, ને તેમની પ્રજા બ્હેન બનેવી ભાણેજ સસરા સદ્ગુરૂ શિષ્ય મિત્ર આપ્ત વર્ગનું તર્પણ કરી શકાય છે)

ॐउदीरतामवरऽउत्परासऽउन्मध्यमाःपितरः सोम्म्यासः ॥ असुंय्यऽईयुरवृकाऋतज्ञास्तेनोवन्तुपितरोहवेषु ॥ ४६ ॥ आङ्गिरसोनःपितरोनवग्ग्वाऽअथर्व्वाणोभृगवःसोम्म्यासः ॥ तेषांव्वयःसुमतौयज्ञियानामपिभद्रेसौमनसेस्याम ॥ ५० ॥ आयन्तुनः पितरःसोम्म्यासोग्निष्वात्ताःपथिभिर्देवयानैः ॥ अस्मिन्यज्ञेस्वधयामदन्तोधिब्रुवन्तुतेवन्त्वस्म्मान् ॥ ५८ ॥ ऊर्ज्जम्वहन्तीरमृतङ्घृतम्पयःकीलालंपरिस्रुतम् ॥ स्वधास्थतर्प्पयतमेपितॄन् ॥ ३४ ॥ पितृभ्यःस्वधायिभ्यःस्वधानमः पितामहेभ्यःस्वधायिभ्यःस्वधानमःप्रपितामहेभ्यःस्वधायिभ्यः स्वधानमः।अक्षन्पितरोमीमदन्तपितरोतीतृपन्तपितरः पितरःशुन्धध्वम् ॥ ३६ ॥ येचेहपितरोयेचनेहयाँश्चव्विद्मयाँ ऽउचनप्रविद्म ॥ त्वंव्वेत्थयतितेजातवेदः स्वधाभिर्य्यज्ञंसुकृतञ्जुषस्व ॥ ६७ ॥ मधुव्वाताऽऋतायतेमधुक्षरन्तिसिन्धवः ॥ माध्वीर्न्नःसन्त्वोषधीः ॥ २७ ॥ मधुनक्तमुतोषसोमधुमत्पार्थिवंरजः ॥ मधुद्यौरस्तुनः पिता ॥ २८ ॥ मधुमान्नोव्वनस्पतिर्म्मधुमाँ२ अस्तुसूर्य्यः ॥ माध्वीर्गावोभवन्तुनः ॥ २९ ॥ ॐतृप्यध्वं तृप्यध्वं तृप्यध्वम् ॥

इतिप्रसेचनम् ॥ जपः—नमोवइतियजुः–परमेष्ठीप्रजापतिऋषिः यजुश्छन्दः पितरोदेवताःजपेविनियोगः ॥ नमोवः पितरोरसायनमोवः पितरः शोषायनमोवः पितरोजीवायनमोवः पितरः स्वधायैनमोवः पितरोघोरायनमोवः पितरोमन्न्यवेनमोवः पितरः पितरोनमोवोगृहान्नः पितरोदत्तसतोवः पितरोदेष्मैतद्वः पितरोव्वासऽआधत्त ॥ ३२ ॥ अमुकगोत्रःअस्मन्मातामहःअमुकशर्मावसुरूपस्तृप्यतामिदंजलंतस्मैस्वधानमः ३ । अमुकगोत्रःअस्मत्प्रमातामहः अमुकशर्मारुद्ररूपस्तृप्यतामिदंजलंतस्मै० ३ । अमुकगोत्रः अस्मत्वृद्धप्रमातामहःअमुकशर्माआदित्यरूपस्तृप्यतामिदंजलंतस्मै० ३ । अमुकगोत्राअस्मन्मातामहीअमुकदावसुरूपातृप्यतामिदंजलंतस्यैस्वधानमः । अमुकगोत्राअस्मत्प्रमातामही अमुकदारुद्ररूपातृप्यतामिदंजलंतस्यैस्वधानमः । अमुकगोत्राअस्मत्वृद्धप्रमातामहीअमुकदाआदित्यरूपातृप्यतामिदंजलंतस्यैस्वधानमः । अमुकगोत्रा अस्मत्पत्नी अमुकदावसुरूपातृप्यतामिदंजलंतस्यैस्वधानमः । अमुकगोत्रः अस्मत्सुतः अमुकशर्मावसुरूपस्तृप्यतामिदंजलंतस्मैस्वधानमः । अमुकगोत्राअस्मत्कन्या

अमुकदावसुरूपातृप्यतामिदंजलंतस्मैस्वधानमः । अमुकगोत्रः अ
स्मत्पितृव्यःअमुकशर्मावसुरूपस्तृप्यतामिदंजलंतस्मैस्वधानमः ।
अमुकगोत्रः अस्मन्मातुलः अमुकशर्मावसुरूपस्तृप्यतामिदंजलंत-
स्मैस्वधानमः । अमुकगोत्रःअस्मद्भ्राता अमुकशर्मावसुरूपस्तृप्य-
तामिदंजलंतस्मैस्वधानमः अमुकगोत्राअस्मत्पितृभगिनी अमुक-
दावसुरूपातृप्यतामिदंजलंतस्यैस्वधानमः । अमुकगोत्राअस्मन्मा
तृभगिनीअमुकदावसुरूपातृप्यतामिदंजलंतस्यैस्वधानमः । अमु-
कगोत्राअस्मद्भगिनी अमुकदावसुरूपातृप्यतामिदंजलंतस्यैस्व-
धानमः । अमुकगोत्रःअस्मच्छ्वशुरः अमुकशर्मावसुरूपस्तृप्यता-
मिदंजलंतस्मैस्वधानमः । अमुकगोत्रःअस्मद्गुरुःअमुकशर्मावसुरूप-
स्तृप्यतामिदंजलंतस्मैस्वधायमः । अमुकगोत्रः अस्मच्छिष्यः[१]
अमुकशर्मावसुरूपस्तृप्यतामिदंजलंतस्मैस्वधानमः । अमुकगोत्रः
अस्मन्मित्रं अमुकशर्मावसुरूपस्तृप्यतामिदंजलंतस्मैस्वधानमः ।
अमुकगोत्रःअस्मदाप्तः[१] अमुकशर्मावसुरूपस्तृप्यतामिदंजलंतस्मै-

---

१ જો પુત્ર તેની સ્ત્રી તેનાં છોકરાં વિગેરે ગુજરી ગયાં હોય તો પુત્રનું નામ લેતી વખતે सपत्निक ससुत: अस्मद् सुतः । એમ બોલવું

૨ છોકરી, જમાઇ અને ભાણેજ સાથે મરી ગયા હોય તો सभर्ता ससुता अस्मद् कन्या એમ બોલવું. પ્રત્યેક સંબંધી જનોને ત્રણ ત્રણ અંજલી આગવી.

स्वधानमः । अञ्जलिदानम् — आब्रह्मस्तम्बपर्यंतंदेवर्षिपितृमानवाः । तृप्यन्तुपितरःसर्वेमातृमातामहादयः अतीतकुलकोटीनांसप्तद्वीपनिवासिनाम् आब्रह्मभुवनाल्लोकादिदमस्तुतिलोदकम् येबान्धवाबान्धवायेयेऽन्यजन्मनिबान्धवाः । तेसर्वेतृप्तिमायान्तुमयादत्तेनवारिणा ॥ इत्यञ्जलित्रयंदद्यात् । [१]वस्त्रनिष्पीडनम्— येकेचास्मत्कुलेजाताअपुत्रागोत्रिणोमृताः ॥ तेगृण्हंतुमयादत्तंवस्त्रनिष्पीडनोदकम् ॥ इतिमंत्रेणस्नानवस्त्रंचतुर्गुणकृत्वाभूमौवामभागेनिष्पीडयेत्॥ सव्येनद्विराचम्यपुनरपसव्यं दर्भत्यागः—येषांपितानचभ्रातानपुत्रोनान्यगोत्रिणः । तेसर्वेतृप्तिमायांतुमयोत्सृष्टैः कुशैःसदा ॥

આ મંત્ર ભણીતે દર્ભોને ઉત્તર તરફ ફેંકી દેવા સव्येनाचम्य । जलेब्रह्मादीनांपूजनम्—હવે તરભાણામાં શુદ્ધોદક ભરીને જમણા હાથની અનામિકા આંગળી વડે જલમાં નીચે પ્રમાણે ષટ્કોણ* કરી તે પછીથી નીચેના મંત્રો ભણીને અર્ઘ્ય આપવા ॐ ब्रह्मयज्ञानम्प्रथमम्पु-

---

૧ ઉપવસ્ત્રના લુગડાને ચારગણુ કરી, તે તરભાણાના જલમાં બોળી ડાબા હાથ તરફ ભોંય ઉપર નીચોવી આચમન કરવું આ વસ્ત્ર નિષ્પીડન એકાદશી પૂર્ણિમા સંક્રાંતિ અને શ્રાદ્ધને દિવસે કરવું નહિં.

रस्ताद्विसीमतः सुरुचोवेनऽआवः ॥ सबुध्न्याऽउपमाऽअस्य-
विष्ठाः सतश्चयोनिमसतश्चविवः ॥ ३ ॥ ब्रह्मणेनमः ब्रह्मा-
णंपूजयामि ॥ ॐइदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदम् ॥ स-
मूढमस्यपा ँसुरेस्वाहा ॥ १५ ॥ विष्णवेनमःविष्णुंपूजयामि ॥
ॐनमस्तेरुद्रमन्न्यवऽउतोतऽइषवेनमः ॥ वाहुब्भ्यामुततेनमः ॥
१६ ॥ रुद्रायनमः रुद्रंपूजयामि ॥ ॐतत्सवितुर्व्वरेण्यम्भर्गोदेव-
स्यधीमहि ॥ धियोयोनः प्रचोदयात् ॥ ३ ॥ सवित्रेनमःस-
वितारंपूजयामि ॥ ॐमित्रस्यचर्षणीधृतोवोदेवस्यसानसि ॥

---

*१ षड्दलाकृतिर्यथा—

ब्र०

व० वि०

ॐ

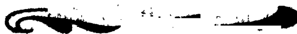
मै० रु०

स०

द्युम्नश्रिवश्रश्रवस्तमम् ॥ ६१ ॥ मित्रायनमः मित्रंपूजयामि ॥ ॐइमम्मेव्वरुणश्श्रुधीहवमद्याचमृड्य ॥ त्वामवस्युराचके ॥ ६२ ॥ वरुणायनमः वरुणंपूजयामि ॥ सूर्योपस्थानम्—ઉભા થઇને સૂર્યોપસ્થાન કરવું.

ॐअदृश्श्रमस्यकेतवोव्विरश्मयोजनाँ२ ऽअनु ॥ भ्राजन्तोऽअग्नयोयथा ॥ उपयामगृहीतोसिसूर्य्यायत्वाभ्भ्राजायैषतेयोनिः सूर्य्यायत्वाभ्भ्राजाय ॥ सूर्य्यभ्भ्राजिष्ठभ्भ्राजिष्ठस्त्वन्देवेष्ष्वसिभ्भ्राजिष्ठोहम्मनुष्ष्येषुभूयासम् ॥ ४० ॥ हꣳसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोतावेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ॥ नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जागोजाऽऋतजाऽअद्रिजाऽऋतम्बृहत् ॥ २४ ॥ इत्यनेनप्रदक्षिणामावृत्य ॥ दिशांदेवतानांचनमस्काराः-ॐप्राच्यैदिशेनमः । ॐइन्द्रायनमः । ॐआग्नेय्यैदिशेनमः । ॐअग्नयेनमः । ॐदक्षिणायैदिशेनमः । ॐयमायनमः । ॐनैर्ऋत्यैदिशेनमः ॐनिर्ऋतयेनमः । ॐप्रतीच्यैदिशेनमः । ॐवरुणायनमः । ॐवायव्यैदिशेनमः ॐवायवेनमः । ॐउदीच्यैदिशेनमः । ॐसोमायनमः । ॐईशान्यैदिशेनमः ॐईशानायनमः । ॐऊ-

र्ध्वायैदिशेनमः । ॐब्रह्मणेनमः । ॐअवाच्यैदिशेनमः । ॐअ-
नन्तायनमः । ततउपविश्य । नमस्कारपूर्वकमञ्जलिदानम्—
ॐब्रह्मणेनमः । ॐअग्नयेनमः । ॐपृथिव्यैनमः । ॐओषधी-
भ्योनमः ॐवाचेनमः । ॐवाचस्पतयेनमः । ॐविष्णवेनमः ।
ॐमहद्भ्योनमः ॐअद्भ्योनमः । ॐअपांपतयेनमः । ॐवरु-
णायनमः इतिदेवतीर्थेनाञ्जलिदानपूर्वकंनमस्कृत्य । मुखविमा-
र्जनम्—બે અંગુઠા પાણીમાં બોળી અને અંગુઠાથી મુખને
લુંછવું. ॐसंवर्चसापयसासन्तनूभिरगन्महिमनसासᳪशिवेन॥
त्वष्टासुदत्रोविदधातुरायोनुमार्ष्टुतन्वोयद्विलिष्टम् ॥ २४ ॥
इतिमंत्रेणशुद्धोदकेनमुखंविमृजेत् ॥ विसर्जनम्—ॐदेवागातु-
विदोगातुंवित्त्वागातुमित ॥ मनसस्पतइमन्देवयज्ञᳪस्वाहा-
वातेधाः ॥ २६ ॥ इतिविसृज्य । अर्पणम्—अनेनयथाशक्ति-
देवऋषिमनुष्यपितृतर्पणाख्येनकर्मणाभगवान्नमसमस्तपितृस्वरू-
पीजनार्दनवासुदेवःप्रीयतांनमम । ॐतत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ।
श्रीगयागदाधरस्तृप्यतु । ॐविष्णवेनमः । ॐविष्णवेनमः ।
ॐविष्णवेनमः । इतितर्पणप्रयोगः ॥

॥ अथ वैश्वदेवप्रयोगः ॥

आवश्यकीयसूचनाः—

વૈશ્વદેવને માટે ક્ષાર વિનાનું અન્ન (રાંધેલા ભાત) હોય તેનાથી વૈશ્વદેવ હોમ કરવો. વૈશ્વદેવ કર્યા સિવાયના પાક-માંથી જે જમે છે તે પ્રાયશ્ચિત્તવાન થાય છે કારણ કે:—

यदग्नौ हूयते नैव यस्य ग्रासो न दीयते ।
अभोज्यं तद्विजानीयात् भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् ॥

पाराशरः

ભાવર્થ:—પાક (રસોઇ) થયા પછીથી તે પાકમાંથી અગ્નિને હોમ તથા બલિદાન ન અપાય તો તે પાકનું ભોજન કરવું નહિં. જો તેવા અન્નનું ભોજન કરવામાં આવ્યું હોય તો ચાંદ્રાયણવ્રત કરી શુદ્ધ થવું. વૈશ્વદેવ કર્યા પછીજ જમવું એમ વેદમાં પણ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું છે; માટે ભોજન કરતા પહેલાં દ્વિજે નિત્ય વૈશ્વદેવ કરવો.

કદાચ રાંધેલા ભાત ન મળે તો કંદમૂલ, વા કોઇપણ

જાતનું ફલ અથવા ઔષધી (સુગંધ) પદાર્થો ઘીની સાથે મિશ્ર કરીને હોમ કરવો. મતલબ એવી છે કે આ આપણો નિત્યવિધિ છે, તેનો કદાપિ ત્યાગ કરવો નહિં. વખતે અગ્નિ પણ ન મળે એવો સંભવ હોય તો જલવડે જલમાં (આવૃત્તિ) હોમ કરવો.

પિતા વૈશ્વદેવ કરતા હોય તો પિતાથી અવિભકત પુત્રે ગ્રામાંતરમાં પોતે રહેતો હોય તો પણ પૃથક વૈશ્વદેવ કરવો નહિં. માત્ર વ્યાહ્રતિથી ત્રણ આહુતિ અગ્નિને આપવી, ને ગોગ્રાસ તથા શ્વાન ભાગ કાઢવો. પિતા વૈશ્વદેવ ન કરતા હોય તો પિતાના પ્રતિનિધિરૂપે પુત્રે સમગ્ર વૈશ્વદેવ કરવો.

(प्रयोगः)

आचम्यप्राणानाम्य । कुशपवित्रेधृत्वा—ॐ पवित्रेस्त्थो० संकल्पः– अद्यपूर्वोच्चारितएवंगुणविशेषणविशिष्टायांशुभपुण्यतिथौ ममगृहेपञ्चसूनाजनितसकलदोषपरिहारपूर्वकंनित्यकर्मानुष्ठानसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं पञ्चमहायज्ञैरहं यक्ष्ये ॥

પછી અગ્નિને પ્રદિપ્ત કરી, નીચેના મંત્રથી ધ્યાન કરવું:—

'अग्निध्यानम्'—ॐ चत्वारि शृङ्गा त्रयोऽअस्य पादा द्वेशीर्षे सप्तहस्तासोऽअस्य।त्रिधाबद्धो वृषभोरोरवीति महादेवो मर्त्याँऽ आविवेश ॥ 'आसनम्'—ॐ एषो हदेवःप्रदिशोनु सर्व्वाः पूर्वो ह जातःऽसऽउगर्भेऽअन्तः । सऽएवजातःसजनिष्य-

मांणं प्रत्यङ्जनास्तिष्ठतिसर्वतोमुखः ॥ 'नमस्कारः'—मुखं यः सर्वदेवानां हव्यभुक् कव्यभुक् तथा । पितॄणां च नमतस्मै विष्णवे पावकात्मने ॥ આ પ્રમાણે નમસ્કાર કરીને, નીચે પ્રમાણે અગ્નિનું પૂજન કરવું.

पावकनाम्ने वैश्वानरायनमः । अग्नयेअत्रं (જલ) नमः । अग्नयेगंधंनमः अग्नयेअक्षतान्पुष्पं च नमः । अग्नये नमो नमः । अग्नेशांडिल्यगोत्रमेषध्वज प्राङ्मुख मम संमुखो भव ॥

પછી જલની ધારાવડે કુંડની આસપાસ ઇશાન કોણથી ઇશાન કોણ પર્યંત અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરવી બાદ મૃગિમુદ્રા (મધ્યમા અનામિકા અને અંગુઠા) વડે રાંધેલો ભાત તથા ઘીને મિશ્ર કરી (બોરના ફલ પ્રમાણે) નીચેના મંત્રોવડે દેવતીર્થથી આહુતિઓ આપવી!—

'आहुतयः'—ॐब्रह्मणे स्वाहा । इदं ब्रह्मणे न मम ॥ ॐप्रजापतयेस्वाहा । इदं प्रजापतये न मम ॥ ॐगृह्याभ्यः-स्वाहा । इदं गृह्याभ्यो न मम ॥ ॐकश्यपाय स्वाहा । इदं कश्यपाय न मम ॥ ॐअनुमतये स्वाहा । इदं अनुमतये न मम ॥ ॐअग्नये स्विष्टकृते स्वाहा । इदमग्नये स्विष्टकृते न मम ॥ इतिदेवयज्ञः ॥ પછી કુંડના પશ્ચિમ ભાગમાં ભૂમિપર જલથી એક વેંતનું સમચોરસ મંડલ કરવું. તે પર પૂર્વાગ્રહ ત્રણ દર્ભ પાથરી તે પર નીચે પ્રમાણે બલિહરણ કરવું:—

॥ बलिहरणमण्डलम् ॥

पूर्व

२ ॐविधात्रेनमः इदंविधात्रेनमम   ७ ॐप्राच्यैदिशेनमः इदं०   भूतयज्ञः (१)
‡ (देवयज्ञः) [४]   ३ ॐवायवेनमः इदं०   १ ॐधात्रेनमः इदंधात्रेनमम।
१८ गृहदेवतानांनैवेद्यार्पणम्
१० ॐउदिच्यैदिशेनमः इदं०
६ ॐवायवेनमः इदं०   १७ ॐ भूतानांपतयेनमः इदं०
(मनुष्ययज्ञः) [३]   १६ ॐ उषसेनमः इदं०
(सव्यं उदकोपस्पर्शः)   १५ ॐविश्वेभ्यो-   १३ ॐसूर्यायनमः इदं०   ४ ॐवायवेनमः इदं०
(कण्ठ्यंकृत्वा)   भूतेभ्योनमः इदं०   १२ ॐअन्तरिक्षायनमः-   ८ ॐदक्षिणस्यैदिशे
§२० ॐहन्ततेसनकादिमनुष्येभ्योनमः इदं०   १४ ॐविश्वेभ्यो-   इदं०   नमः इदं०
+ (निर्णेजनम्) [६]   देवेभ्योनमः इदं०   ११ ॐब्रह्मणेनमः इदं०   (नित्यश्राद्धम्) (२)
२२ ॐ यक्ष्मैतत्तेनिर्णेजनमितिपात्रंप्रक्ष्याल्य   (अपसव्येन)
** (ब्रह्मयज्ञः) [५]   ५ ॐवायवेनमः इदं०   *१९ पितृभ्यः स्व-
(सव्यं)   ९ पश्चिमायैदिशेनमः इदं०   धानमः इदं०
२१ ब्रह्मयज्ञसिध्यर्थंत्रिर्गायत्रीः जपेत्

उत्तर   दक्षिण

पश्चिम

* આ આહુતિ અપસવ્યવડે પિતૃઆદિ સમસ્ત પિતૃઓનો ગોત્રોચ્ચાર કરીને આપવી.
+પાત્ર ધોએલું જલ વાયવ્ય દિશામાં રેડવું.   § આ આહુતિ કંઠય કરીને આપવી.
**બ્રહ્મયજ્ઞાભાવે ગાયત્રીનો ત્રણવાર જપ કરવો.   ‡ ઘરના દેવને નૈવેદ્ય ધરવું.

પછી નીચે પ્રમાણે ગાય, શ્વાન, વાયસ, કીટ પંતગાદિ માટે થોડું થોડું અન્ન કાઢીને મૂકવું:—

सुरभिर्वैष्णवीमाता नित्यं विष्णुपदे स्थिता ।
गोग्रासं तुमयादत्तं सुरभिः प्रतिगृह्यताम् ॥
इदं गोभ्यो न मम ॥

द्वौश्वानौ श्यामशबलौ वैवस्वतकुलोद्भवौ ।
ताभ्यामन्नं प्रदास्यामि रक्षेतां पथि मां सदा ॥
इदं श्वभ्यां न मम ॥

यमोसि यमदूतोसि वायसोसि महामते ।
अहोरात्रकृतं पापं बलिं भक्षयतुवायसः ॥
इदं वायसेभ्यो न मम ॥

पिपीलिकाकीटपतंगकाद्याबुभुक्षिताः कर्मनियोगवद्धाः ।
प्रयांतु तेतृप्तिमिदंमयान्नं तेभ्योविसृष्टं सुखिनो भवंतु ॥
इदं पिपीलिकाकीटपतंगेभ्यो० ॥

પછી હાથ પગ ધોઇ યજ્ઞ કુંડમાંથી ભસ્મ લઈ નીચેના મંત્ર વડે ધારણ કરવી:—

ॐ त्र्यायुषज्जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम्। यद्देवेषु त्र्यायुषन्तन्नोऽअस्तुत्र्यायुषम् ॥ शतायुशं ॥ बलायुषम् ॥ હવે અગ્નિનું વિસર્જન કરવું.

गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ, स्वस्थाने परमेश्वर ।
यत्र ब्रह्मादयो देवा स्तत्र गच्छ हुताशन ॥

ॐ यज्ञ यज्ञङ्गच्छ यज्ञपतिङ्गच्छ स्वां योनिङ्गच्छ स्वाहा ।
एष ते यज्ञो यज्ञपते सह सूक्तवाकꣳसर्व्ववीरस्तञ्जुषस्वस्वाहा ॥

'अर्पणम्'——अनेन वैश्वदेवाख्येन कर्मणा श्रीयज्ञनारायणस्वरूपी परमेश्वरः प्रीयताम् ॥ ॐतत्सतब्रह्मार्पणमस्तु ॥

કોઇ પૂજ્ય અતિથિ આવેલો હોય તો તેને ભોજન કરાવી પશ્ચાત્ ગૃહસ્થે કુટુંબ સહિત ભોજન કરવું.

॥ इति वैश्वदेवप्रयोगः ॥

॥ अथ भोजनविधिः ॥

જલથી ચાર આંગળનું ચતુષ્કોણ મંડળ કરી, તે પર ભોજન પાત્ર રાખી, તેમાં ઘૃતાદિયુક્ત અન્ન પીરસાયા પછી ॐ नमोभगवते वासुदेवाय એ મંત્રથી પાત્રની દક્ષિણ દિશાથી આરંભીને ચોતરફ જમણા હાથે જલધારા કરવી. તે પછી:—

'अन्नस्तुतिः'—ॐपितुन्नुस्तोषम्महो धर्म्माणन्तविषीम्। यस्यंत्रितो व्योजंसा वृत्रं विपर्व्व मर्द्दयत् ॥ 'अन्नप्रोक्षणम्' ॥ દિવસે 'सत्यन्त्वर्तेन परिषिञ्चामि' ॥ એ મંત્રવડે અને રાત્રિએ ऋतंत्वा सत्येन परिषिञ्चामि ॥ એ મંત્રવડે પ્રોક્ષણ કરવું તે પછી:—

'अन्नाभिस्पर्शनम्'—ॐ तेजोऽसिशुक्र० એ મંત્રથી ભોજન પાત્રને જમણા હાથથી સ્પર્શ કરવો. પછીથી જમણી બાજુથી ડાબી બાજુ તરફ જાય તે પ્રમાણે નીચેના મંત્રોથી ત્રણ બલિ મૂકવા:—

ॐ भूपतये स्वाहा नमः। ॐभुवनपतये स्वाहा नमः। ॐ भूतानांपतये स्वाहा नमः। પછીથી જમણા હાથની હથેલીમાં જલ લઇ નીચેનો મંત્ર ભણવોઃ—

ॐ अन्नपतेन्नंस्यनो देह्यनमीवस्यं शुष्मिणः। प्रप्रदातारन्तारिषऽऊर्ज्जन्नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥ ॐ अमृतोपस्तरणमसि स्वाहा। આ મંત્રથી હથેલીમાં રાખેલા જલનું આચમન કરવું. તે પછી ડાબે હાથે ભોજન પાત્રને સ્પર્શ કરી મૌન ધારણ કરી. ॐ प्राणाय स्वाहा। ॐ अपानाय स्वाहा। ॐ व्यानाय स्वाहा। ॐ समानाय स्वाहा। ॐ उदानाय स्वाहा। આ પાંચ મંત્રો વડે, પ્રત્યેક મંત્રે એક એમ પ્રાણને પાંચ આહુતિ ઘીવાળા અથવા દુધવાળા ભાતની આપવી. તે પછી ડાબો હાથ પાત્રપરથી ઉપાડી લઇ ધોઇને જલથી તે હાથની અનામિકા આંગળી વડે નેત્રને સ્પર્શ કરવો પછીથી 'शिखामुक्तिः'—'ब्रह्मपाशसहस्त्रेण०' એ મંત્રથી શિખા છોડી યથા રૂચી ભોજન કરવું- ભોજન કર્યા પછી શેષ અન્નમાંથી (ભાતમાંથી) બોરના પ્રમાણ જેટલું અન્ન લઇ પિતૃતિર્થ થકી ડાબી બાજુએ ચિત્રાહુતિ મૂકવી. ત્યાર પછી જમણા હાથની હથેલીમાં જલ લઇ ' ॐअमृतोपिधानमसि स्वाहा ' આ મંત્રથી અર્ધું જલ પીવું અને બાકી રહેલું જલ પિતૃ-

તિર્થથી ચિત્રાહુતિ પર રેડવું. પછીથી ડાબે હાથે શિખા બાંધી ચિત્રાહુતિ તથા ભોજનપાત્રબલી લઈને આસન પરથી ઉઠી, તે કાગને મૂકી હસ્ત તથા મુખનું પ્રક્ષાલન કરવું. તે પછી આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચેના મંત્રથી ઉદર પર જમણો હાથ ફેરવવો:—

अगस्त्यं वैनतेयं च शनिं च वडवानलम् ।
अन्नस्य परिणामार्थं स्मरेद्भीमं च पञ्चमम् ॥

આ પછીથી મુખવાસાદિ લઇ સો પગલાં ચાલવું.

॥ इति भोजनविधिः ॥

॥ अथ नूतन ॥

॥ यज्ञोपवित धारणविधिः ॥

सूतके मृतके चैव गते मास चतुष्टये ।
नवयज्ञोपवीतानी धृत्वा पूर्वाणि संत्यजेत् ॥

જનનાશૌચ (વૃદ્ધિનું) તથા મરણનું સૂતક પ્રાપ્ત થાય, જનોઈ તુટી જાય અથવા બદલવાને ૪ માસ થઈ ગયા હોય ત્યારે, નવીન યજ્ઞોપવીત ધારણ કરી પ્રથમ પહેરેલી જનોઇનો ત્યાગ કરવો. પ્રથમ આચમન પ્રાણાયામ કરી નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવોઃ—

अद्येत्यादि० मम श्रौतस्मार्त कर्मानुष्ठान सिध्यर्थं नूतन यज्ञोपवीत धारणमहं करिष्ये ॥ જનોઇને ગાયત્રી મંત્રથી, પ્રોક્ષણ કરી, હાથમાં સંપૂટ તરીકે રાખી દશવાર ગાયત્રી મંત્ર ભણી જવો અને ત્યાર બાદ નીચે પ્રમાણે નવતંતુ દેવતાનું **આવાહન** કરવું:—

ॐ प्रथम तंतौ ॐकारं आवाहयामि ॥१॥ ॐ द्वितीय तंतौ अग्निं आवाहयामि ॥२॥ तृतीय तंतौ सर्पान् आवाहयामि ॥३॥ ॐ चतुर्थ तंतौ सोमं आवाहयामि ॥४॥ ॐ पंचम तंतौ पितॄन् आवाहयामि ॥५॥ ॐ षष्ठ तंतौ प्रजापतिं आवाहयामि

॥६॥ ॐ सप्तम तंतौ अनिलं आवाहयामि ॥७॥ ॐ अष्टम तंतौ यमं आवाहयामि ॥८॥ ॐ नवम तंतौ विश्वान् देवान् आवाहयामि ॥९॥ ग्रंथिमध्ये ब्रह्मणे नमः ब्रह्माणं आवाहयामि ॥ ॐ विष्णवेनमः विष्णुं आवाहयामि ॥ ॐ रुद्रायनमः रुद्रं आवाहयामि ॥ तंतुदेवताभ्योनमः गंधाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि ॥પછી तच्चक्षुर्देव० એ મંત્રથી સૂર્યને પ્રદર્શિત કરી નીચેના મંત્રથી યજ્ઞોપવીત ધારણ કરવું:—

ॐ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ।
आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्चशुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥
यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्यत्वा यज्ञोपवीतेनोपनह्यामि ॥

પછી આચમન કરી નીચેનો મંત્ર બોલી જૂની યજ્ઞોપવીતનો ત્યાગ કરવો:—

एतावद्दिन पर्यंतं ब्रह्मत्वं धारितं मया ।
जीर्णत्वात् त्वत्परित्यागो गच्छ सूत्र यथा सुखम् ॥

આ પ્રમાણે મંત્ર ભણી શિરોભાર્ગથી ત્યાગ કરી યથાશક્તિ ગાયત્રી જપ કરવો.

'अर्पणम्'—अनेन नवयज्ञोपवीत धारणेन श्रीपरमेश्वरः प्रीयतांनमम ॥

॥ इति नूतन यज्ञोपवीत धारणाविधिः ॥

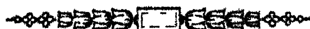
॥ समाप्तम् ॥

શ્રી સંધ્યામહત્વ

આ ડાકોર, સાહિત્યોત્સવ પ્રસંગે આપેલું ટુંક વ્યાખ્યાન છે. તેને એક વૈષ્ણવે છપાવી આશ્રમમાં અર્પણ કર્યું છે ફક્ત અર્ધા આનાની પોષ્ટની ટીકીટ મોકલવાથી મંગાવનારને બુકપોષ્ટથી મોકલી આપવામાં આવે છે.

श्री स्तवन मालिका

કપડવણજના ભક્ત કેશવલાલ છગનલાલ દેશાઈએ આ ધર્મગ્રંથની એક હજાર પ્રત પોતાને ખર્ચે છપાવીને અધિકારી જનોને ઉપયોગ માટે અર્પણ કરી હતી; તે થઈ રહેવાથી શ્રી ભક્તમંડળ તરફથી બીજી આવૃત્તિ હાલ ઘટતા સુધારા વધારા સાથે છપાવી છે. જીજ્ઞાસુ જનોએ નીચેના સરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

વ્યવસ્થાપકઃ—**શ્રી બાલકૃષ્ણ ગ્રંથમાળા.**

શ્રી બાલ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ.

ઠે. સ્ટેશન રોડ, ડાકોર.

ડાકોર, શ્રી બાલ બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં અનાથાશ્રમ મળી આવતા સંસ્કારી જનોનું દાન સ્વીકારાય છે.

॥ सर्वे भवन्तु सुखिनः । ॐ शांतिः शांतिः शांतिः ॥

